

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОДРУЖНІХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД КРИЗИ МОЛОДОЇ СІМ'Ї

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF MARRIAGE RELATIONS DURING THE CRISIS OF A YOUNG FAMILY

У статті наведено особливості кризи початку сімейного життя. Натепер проблема розпаду молодих сімей залишається, як і раніше, актуальною. Сучасна сім'я є об'єктом вивчення цілого комплексу наук: психології, соціології, економіки та низки інших суміжних дисциплін. Інтерес фахівців спрямований на дослідження динаміки сімейних відносин, причин самотності у сім'ї та її розпаду.

Згідно зі статистикою, кількість розлучень серед молодих сімей досягає четвертої частини від офіційно зареєстрованих відносин. Такі показники можна пов'язати із неформованістю у сучасній молоді адекватного уявлення про сім'ю та шлюб. Статистика розлучень невблаганно зростає через неузгодженості ціннісної структури подружжя та мотиваційного складника вступу у шлюб.

Аналіз літератури показав високий ступінь зацікавленості фахівців різних галузей у вивченні проблеми розлучення. Сім'я, будучи основним інститутом соціалізації дитини, розпадаючись, унеможливорює здійснення однієї зі своїх головних функцій – народження та виховання дітей. Беручи до уваги нинішню демографічну ситуацію, можна говорити про значимість продовження дослідження сімейних розлучень.

Поняття «криза» має широке тлумачення, спільним знаменником усіх пропонованих дефініцій є наявність ситуації, яку неможливо змінити, використовуючи вже відомі моделі поведінки, що призводить до зміни особистісної структури.

У ході проведеного дослідження ми виявили, що більш успішно справляється з переживанням кризи подружжя, що не мало ще шлюбної відносини, оскільки досвід розлучення формує більш негативну систему уявлень про сімейно-шлюбні відносини.

Розлучення може розцінюватися як позитивний результат шлюбних відносин, проте здебільшого як саме подружжя, так і його найближче оточення негативно ставляться до розриву відносин.

Ключові слова: сім'я, криза сім'ї, молоде подружжя, розлучення.

The article presents the peculiarities of the crisis of the beginning of family life. Currently, the problem of disintegration of young families remains relevant. The modern family is the object of study of a whole range of sciences: psychology, sociology, economics and a number of other related disciplines. The interest of specialists is aimed at studying the dynamics of family relations, the causes of loneliness in the family and its breakup.

According to statistics, the number of divorces among young families reaches a quarter of the officially registered relationship. Such indicators can be associated with the lack of adequate image in modern youth about the family and marriage; divorce statistics are growing relentlessly due to the inconsistency of the value structure of the spouses and the motivational component of marriage.

The analysis of the literature showed a high degree of interest of specialists in various fields in studying the problem of divorce. The family, being the main institution of socialization of the child, disintegrating, makes it impossible to perform one of its main functions: the birth and upbringing of children. Given the current demographic situation, we can talk about the importance of continuing the study of family divorces.

The concept of "crisis" has a broad interpretation, the common denominator of all the proposed definitions is the presence of a situation that cannot be changed using already known patterns of behaviour that leads to a change in personal structure.

In the course of the study, we found that couples who have not yet had a marital relationship are more successful in coping with the crisis, because the experience of divorce forms a more negative system of ideas about family and marital relations. Divorce can be seen as a positive result of a marital relationship, but in most cases, both the couple and their immediate environment, have a negative attitude to the breakup.

Key words: family, family crisis, young couple, divorce.

УДК 316.614.5

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.23.35>

Кондратьєва І.П.

к.психол.н.,

в. о. доцента кафедри теорії

та методики практичної психології

Південноукраїнський національний

педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського

Вступ. Проблемі сім'ї в науці приділяється значна увага. Це можна спостерігати в роботах таких фахівців: Т.В. Андрєєвої, О.К. Василюва, Ф.Е. Василюк, Е. Ейдеміллер, та інших. Шлюб і сім'я належать до тієї категорії явищ, які завжди викликали стійкий інтерес як у дослідників, так і у звичайних людей.

Нині спостерігається тенденція до формування у молоді чіткого розмежування любові й шлюбу. Шлюбно-сімейні відносини відображають так звану «споживчу нереалістичність» молодих людей. Згідно з даними В.І. Зацепіна [1], це демонструється в надмірній ідеалізації майбутнього партнера та явній невідповідності цих вимог у найближчому оточенні. Таким чином, для молодих людей харак-

терні розбіжність якості бажаного супутника й передбачуваного партнера по повсякденному спілкуванню, для дівчат стає малозначущим посвячення себе збереженню сім'ї та формуванню сімейного вогнища, на перший план виходить прагнення реалізувати себе в професійній діяльності [4].

Зміни в уявленнях про сім'ю, її потреби, цінності та особливості, які неминує трансформуються в умовах суспільства, що швидко розвивається, призводять до зниження якості шлюбних відносин, що можна побачити, проаналізувавши статистику розлучень, зниження рівня народжуваності та загальну соціально-демографічну ситуацію. Проблема розлучень молодих пар в Україні постає досить

гостро, за статистикою кожен четвертий зареєстрований шлюб розпадається.

До подружжя, яке має досвід офіційних відносин, також є особливий науковий інтерес, оскільки їх судження та подання відрізняються від тих, хто вступає у шлюб уперше. Тому дослідження переживання кризи молоді сім'ї є актуальним і затребуваним у сучасному суспільстві і для повторних шлюбів.

Виклад основного матеріалу. Сім'я поєднує у собі властивості соціальної організації, соціальної структури, інституту та малої групи. Вона дозволяє зрозуміти механізми контролю та соціальної дезорганізації, соціальної стабільності, процесів міграції та демографічних змін. Саме з цих причин сім'я залишається одним з найважливіших об'єктів дослідження, тому можна зустріти велику кількість визначень, що даються поняттю «сім'я».

А.Г. Харчев визначає сім'ю як «систему взаємин, яка формується між подружжям, між батьками і дітьми»; як «малу групу, члени якої пов'язані шлюбними та родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю» [12]. При цьому автор виділяє функцію сім'ї, пов'язану з фізичним відтворенням населення, а також його духовним збагаченням, що пов'язане із соціальною необхідністю [12]. Він вважає сім'ю сполучною ланкою між фізичним існуванням і соціальним життям [13].

Подібне визначення пропонує О.І. Антонов, говорячи про сім'ю як про засновану на «єдиній загальносімейній діяльності людей, пов'язаних узами шлюбу, батьківства, спорідненості, і тим самим здійснюючи відтворення населення й наступність сімейних поколінь, а також соціалізацію дітей і підтримку існування членів сім'ї» [2, с. 66].

Шлюб насамперед є соціально схвалюваним підтвердженням відносин усередині пари, тоді як сім'я є союзом двох людей, які приймають один одного як частину цілого, їх спільності в духовному, емоційному, матеріальному плані, незалежно від прийняття їх соціальним оточенням. На перший план у шлюбних відносинах виходить усвідомлення власної відповідальності, формування уявлень і спостереження за виконанням перебувають під контролем суспільства. Сім'я ж є добровільним визнанням себе частиною єдиного цілого, а не окремим елементом.

У психологічній літературі термін «криза» розглядається з кількох позицій, що дозволяє сформулювати найбільш повне уявлення про це поняття. Так, наприклад, психологічна криза як реакція на обставини призводить до якісних змін психічного статусу, пов'язаного із загрозою актуального функціонування особистості. З точки зору необхідності зміни моделі поведінки психологічна криза – це стан, у разі

якого неможливе подальше функціонування особистості в рамках колишньої моделі поведінки, навіть якщо вона повністю влаштувала таку людину. Події, що зачіпають основи життя людини, з невизначеним результатом і несуть у собі загрозу втрати або саму втрату, є психологічною кризою. Така подія зачіпає світогляд людини, зіштовхує властиве людині бачення світу з реальністю і є руйнівною. Ф.Є. Василюк визначає кризу як поворотний пункт у реалізації свого життєвого шляху, внутрішнього задуму життя [5].

На думку різних авторів, виникненню критичної ситуації сприяють такі події, як смерть близької людини, важка хвороба, відділення від сім'ї, батьків, друзів, зміна зовнішності, різка зміна соціальної обстановки, статусу та багато ін. Таким чином, теоретично життєві ситуації класифікуються як ті, що призводять до кризи, якщо вони пов'язані із загрозою задоволення основних потреб, при цьому перед людиною виникає обставина, від якої вона не може піти або вирішити звичним способом.

Багатьма психологами і соціологами відзначається важливість початкового періоду розвитку сім'ї. Найменш міцною сім'я є в момент виникнення [8]. Перші роки сімейного життя – це процес формування власних стереотипів спілкування, узгодження ціннісних структур і вироблення загальної світоглядної позиції. Складність цього періоду полягає в труднощах, з якими стикається молоде подружжя, намагаючись створити певне ціле з його частин – членів сім'ї [9].

У роботі «Психологія сімейних відносин з основами сімейного консультування» [3] авторами виділяється низка факторів, що впливають на благополуччя шлюбу: психобіологічна сумісність (мається на увазі «непереборна тяга до партнера», заснована на потягу до зовнішності, таланту, особливостей характеру, зацікавленості в партнері як співрозмовнику); соціальна зрілість подружжя (готовність до активної участі в житті суспільства, впевненість у матеріальній забезпеченості, сформоване почуття обов'язку і відповідальності); модель шлюбних відносин батьків (сімейний уклад (сімейне мікросередовище, зовнішня і внутрішньосімейна активність, сімейне виховання [10]), особливості взаємин подружжя, конфліктні ситуації, що виникали у сім'ї, що може привести до формування у молодого подружжя негативного ставлення до деяких аспектів шлюбу і в майбутньому провокувати непорозуміння між членами молоді сім'ї).

Такі показники соціальної активності, як освіта та трудова діяльність, не впливають на шлюбні відносини безпосередньо, проте люди, які часто змінюють роботу або незадоволені своєю діяльністю, більшою мірою не здатні підтримувати тривалі серйозні стосунки.

Особливе положення займає тривалість знайомства до укладення шлюбу. В процесі неофіційних відносин партнери мають можливість краще пізнати один одного, у тому числі, яким чином вони поведуть себе у скрутних ситуаціях. Однак в умовах сучасного суспільства тривале спільне проживання без офіційної реєстрації відносин може привести до значного відкладання укладення шлюбу.

Після аналізу структури розлучень в Україні можна говорити про збільшення середнього віку вступу в офіційний шлюб: якщо раніше середній вік молодят був до 25 років, то останніми роками спостерігається тенденція його збільшення – близько 70% шлюбів були укладені між подружжям віком до 35 років.

Партнери, які зіткнулися з невдалим шлюбом, набувають безцінний досвід сімейних взаємин, який дозволяє їм сформувати більш критичний погляд на шлюб і партнера, що призводить до більшої осмисленості та психологічної готовності до створення нової сім'ї.

Для визначення наявності кризи у сім'ї всім учасникам нашого дослідження, а це 39 сімейних пар, було запропоновано заповнити анкету «Оцінка суб'єктивного комфорту». Респонденти були розділені на дві групи. До першої групи увійшли 22 сімейні пари, що в офіційному шлюбі вперше. Учасники другої групи – 17 сімейних пар, обидва партнери яких перебувають в офіційному шлюбі не вперше. Вік респондентів – від 25 до 35 років.

Наведемо результати відповідей сімейних пар з обох груп, що відзначили наявність кризи у сім'ї та вказали 5 балів і менше за фактором «Суб'єктивний комфорт». Респонденти визначають поняття «криза сімейних відносин» як:

- часті сварки – 48,7%;
- труднощі побутових проблем – 47%;
- неможливість домовитися, партнери «не чують один одного» – 35,9%;
- бажання розлучитися – 30,1%;
- відсутність емоційної близькості – 28,2%;

– неможливість відповідати занадто високим вимогам партнера – 28,2%;

– втрата інтересу до життя партнера, байдужість – 20,5%.

Молоді пари описують прояв кризи молоді сім'ї як зниження загальних інтересів, небажання або неможливість спільно проводити час, нерівномірний розподіл обов'язків у побутовій сфері, що призводить до зростання напруги і дратівливості з боку одного з подружжя, а іноді може ставати причиною конфлікту. Для всіх пар має значення фінансова забезпеченість (можливість утримувати сім'ю, реалізовувати матеріальні бажання). Молоді пари негативно ставляться до участі батьків у житті сім'ї, що можна пояснити прагненням до самостійної реалізації своїх соціальних ролей. Втручання батьків у життя молоді сім'ї розцінюється як негативний фактор, незважаючи на те, що причиною такої поведінки можуть бути благі цілі, такі як: допомога молодій сім'ї в організації побуту, передача досвіду сімейного життя, моральна підтримка в разі розбіжностей між партнерами тощо.

Криза сім'ї призводить до зниження ступеня зацікавленості подружжя в житті один одного як повсякденного, так і професійного, хоча підтримка з боку партнера вважається однією з умов міцного шлюбу.

Результати, що отримані за допомогою опитувальника задоволеності шлюбом (В.В. Столін, Т.Л. Романова, Г.П. Бутенко), показали значні відмінності за шкалою «Задоволеність шлюбом» залежно від черговості шлюбу (рисунок 1).

Так, респонденти, які мають перший досвід офіційних відносин, мають більш високі показники, ніж ті, хто перебуває у шлюбі не вперше. Це свідчить про високу оцінку власного шлюбу, свого партнера, впевненість у ньому і загальну задоволеність шлюбом. Учасники другої групи показали більш низькі результати, сприймаючи свій теперішній шлюб як менш вдалий.

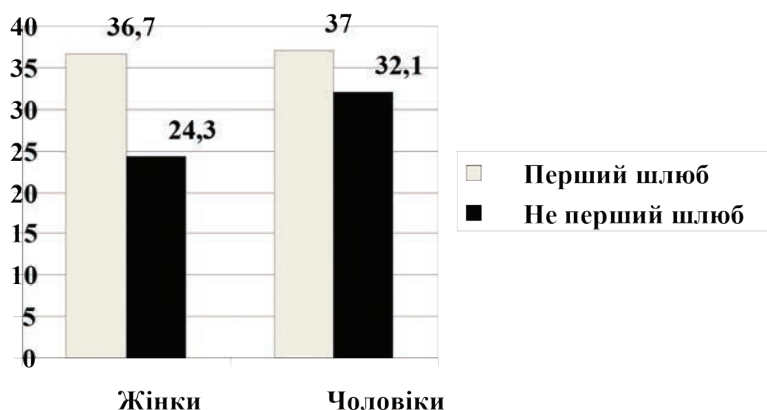

Рис. 1. Показники за шкалою «Задоволеність шлюбом»

Важливо відзначити, що отримані результати демонструють, що жінки оцінюють свій шлюб як такий, що перебуває на межі розлучення. Однак не можна стверджувати однозначну справедливість такого висновку. Можливо, жінки більш критично сприймають теперішні стосунки і висувають до них вищі вимоги.

Згідно з опитувальником «Аналіз сімейної тривоги» (Е. Ейдемільер, В. Юстицкіс), інтерес являють результати респондентів тільки за показниками шкали «Загальна сімейна тривожність».

Респонденти, які мають перший досвід офіційних відносин, більшою мірою впевнені у всіх аспектах свого сімейного життя, що стосуються уявлень про себе і свого партнера (жінки – 2,4, чоловіки – 3,1). Респонденти з досвідом розлучення показують більш високі результати за цією шкалою (жінки – 7,5, чоловіки – 6,6). Це свідчить про меншу впевненість у своєму партнері, в його почуттях, про правильність вибору свого шлюбного партнера, а також нездатність втручатися в хід сімейного життя через недооцінку власної значущості, що призводить до виникнення тривожності.

Проведений аналіз дає змогу зробити висновок про те, що чоловік і жінка, які перебувають у першому шлюбі, мають більш чітке уявлення про власне життя: вони цілеспрямовані, сприймають свій життєвий шлях як емоційно насичений, цікавий, здатні контролювати життя, вибираючи цілі й план їх реалізації. Партнери характеризують свій шлюб як задовільний, що може свідчити про згуртованість подружжя. Молоді люди, які мають перший досвід шлюбу, меншою мірою відчувають дискомфорт усередині сім'ї, вони усвідомлюють важливість своєї ролі у виконанні сімейних функцій. Усе це призводить до зміцнення сімейного побуту і взаємин між подружжям.

Учасники другої групи мають більш низькі показники. Такі результати можна інтерпретувати як наслідок зміни ставлення до життя загалом, шлюбу, свого партнера. Молоді пари, вже стикнувшись з неможливістю вирішити кризову ситуацію в родині, втрачають упевненість у своїх діях, ставлять під сумнів плани та їх реалізацію, змінюють систему оцінки свого шлюбу, висуваючи більш високі вимоги, яким з часом складно відповідати.

Обговорення отриманих результатів дослідження. Молоде подружжя визначає кризу як переломний момент у відносинах, пов'язаний з виникненням труднощів і проблем, які пара не в змозі подолати без будь-яких емоційних затрат. Наявність непорозуміння в подружжі позначається на якості відносин подружжя. Найбільш тривожними проявами є втрата поваги один до одного, відсутність зацікавленості в житті партнера, що призводить до звуження кола спільних інтересів.

Молоді сім'ї на початку свого шляху часто відчувають скрутне фінансове становище, через це багато хто змушений проживати з родичами одного з подружжя. Це не веде до зміцнення шлюбних відносин, а скоріше погіршує їх: вплив старшого покоління розцінюється як негативний, що може бути причиною виникнення конфліктних ситуацій між подружжям.

Досвід другого шлюбу впливає більшою мірою на саме ставлення до шлюбу загалом, роблячи погляд більш негативним та критичним. Це стосується всіх складників минулих відносин. Жінки, які виходять заміж повторно, вже мають досвід невдалого шлюбу, вони негативно оцінюють його, переносячи своє ставлення на теперішній шлюб. Чоловіки, на відміну від своїх дружин, більш стримано ставляться до невдач першого шлюбу: вони здатні знайти позитивні сторони в ньому, при цьому підтримувати добрі стосунки з колишньою дружиною, не прагнучи покласти на неї відповідальність за розрив відносин.

Трохи менше половини респондентів відчувають побоювання за свої теперішні відносини: більшість з них побоюються знову відчути розчарування в партнері, зіткнутися з такими ж проблемами, які привели до розпаду минулого шлюбу. В цьому відношенні чоловіки більш тривожні.

Жінки, що перебувають у першому шлюбі, більш чітко уявляють собі цілі свого життя, ніж ті, хто перебуває у шлюбі повторно, готові приймати велику відповідальність за свої дії. Вони не стикалися з розчаруванням, пов'язаним з розпадом сім'ї, тому вони більшою мірою покладаються на свої сили, а не на долю. Навпаки, жінки з другої групи менше впевнені в можливості управляти реалізацією свого життєвого плану, а не покладатися на долю або удачу.

Молоде подружжя, для якого шлюб є першим досвідом офіційних відносин, рідше відчуває тривожність за свою сім'ю. Пари, що перебувають у повторному шлюбі, навпаки, більшою мірою відчувають сумніви й побоювання, що стосуються сімейних відносин. Незалежно від позиції, яку вони займають у своїй родині, чоловік та жінка, які перебувають у повторному шлюбі, стикаються з почуттям безпорадності й нездатності втручатися в хід подій сімейного життя.

Висновки з проведеного дослідження. Молоді пари стикаються з кризою початку сімейного життя незалежно від черговості шлюбу. Відмінності в переживанні кризи проявляються у сферах, які, на думку респондентів, є проблемними в їхній родині: сімейні пари, які мають досвід шлюбу, відзначають незадоволеність у сферах, що стосуються ставлення чоловіка до професійної діяльності, а також у сфері поділу обов'язків. Загальним для обох груп є відсутність способів спільного

проведення часу, фінансова нестабільність молодого сім'ї, а також надмірний вплив батьків на життя подружжя.

Жінки схильні більш негативно оцінювати свій минулий шлюб, у відносинах з колишнім партнером вони відчувають напругу в спілкуванні з ним або намагаються розірвати всі контакти.

Чоловіки більш терпимо ставляться до своїх колишніх дружин, підтримуючи дружні або нейтральні взаємини.

Більшість подружніх пар відчувають трижне почуття за свій справжній шлюб, побоюючись повторення минулого досвіду і виникнення подібних ситуацій, які привели до розлучення.

Загалом, сімейні пари, що перебувають у першому шлюбі, мають велику осмисленість свого життя, цілей, які вони ставлять перед собою. Вони контролюють своє життя і діють відповідно до уявлень про нього.

У разі виникнення психотравмуючої ситуації (конфлікт у сім'ї) чоловіки більшою мірою раціонально оцінюють і переробляють її, використовуючи дефензивні механізми, незалежно від того, в якому шлюбі вони перебувають. Жінки, які мають повторний досвід шлюбу, менш психологічно стійкі до подібних ситуацій. Вони схильні до фіксації на психотравмі та соматизації, що знижує якість сімейного життя і призводить до виникнення тривожності за свій шлюб та зниження ступеня задоволеності ним. Невдалий досвід минулого шлюбу впливає на сімейне життя молодого подружжя. Шлюбозорозлучний процес, який сам по собі є травмуючою ситуацією, провокує негативний погляд на сімейні відносини загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Т.В. Семейная психология. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 244 с.
2. Антонов А.И., Медков П.М. Социология семьи. Москва : Изд-во МГУ, 2000. 304 с.
3. Артамонова Е.И., Екажнова Е.В., Зырянова Е.В. и др. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования. Москва : Издательский центр «Академия», 2002. 192 с.
4. Бодров В.А. Психологический стресс: развитие и преодоление. Москва : ПЕР СЭ, 2006. 528 с.
5. Василюк Ф.Е. Психология переживания. Изд-во МГУ, 1984. 200 с.
6. Дружинин В.Н. Психология семьи. 3-е изд. Санкт-Петербург : ПИТЕР, 2006. 176 с.
7. Крюкова Т.Л., Сапоровская М.В., Куфтяк Е.В. Психология семьи: жизненные трудности и совладение с ними. Санкт-Петербург : Речь, 2005. 240 с.
8. Лидерс А.Г. Психологическое обследование семьи : учебное пособие-практикум для студентов факультетов психологии высших учебных заведений. Издательский дом «Академия», 2007. 432 с.
9. Оліфірович Н.І., Зінкевич-Куземкіна Т.А., Велента Т.Ф. Психологія сімейних криз. Санкт-Петербург : Речь. 2006. 360 с.
10. Семенов Ю.И. Происхождение брака и семьи. Москва : Мысль. 1974. 311 с.
11. Сысенко В.А. Супружеские конфликты. 2-е изд. Москва : Мысль. 1989. 176 с.
12. Харчев А.Г. Брак и семья в СССР. 2-е изд. Москва : Мысль. 1979. 367 с.
13. Харчев А.Г. О путях дальнейшего укрепления семьи в СССР. *Социальные исследования*. Москва. 1965. Вып. 1
14. Целуйко В.М. Психология современной семьи. Москва : ГИЦ «ВЛАДОС». 2004 г. 496 с.
15. Юркевич Н.Г. Этика и психология семейной жизни. Минск : Народная асвета. 1989. 286 с.